

AVRUPA SEYATİNDEN DÖNEN HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'İN AVRUPA'DAKİ SİYASİ DURUM HAKKINDA AÇIKLAMASI (4 NİSA 1338/1922)

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniv. Fen-Edb. Fakültesi, msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Türkiye, Başbakan Dimitrios Gunaris başkanlığında bir Yunan kurulunun İtilaf devletlerinin başkentlerini gezeceğini ve doğu sorununun son bir çözüme bağlamak için, İtilaf devletlerinin yakında Paris'te bir konferans düzenleyeceklerini duyunca; İtilaf devlet adamlarıyla ilişki kurarak kendi sorunları konusunda Avrupa kamuoyunu aydınlatmak amacıyla Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi Roma, Paris ve Londra'ya gönderme konusunda kararını alıyorlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimi, İtilaf devletlerinin başkentlerine gidebilmek için önceden İstanbul'daki İtilaf devlet Yüksek Komiserleri aracılığıyla ilgili yönetimlere başvurmuştu. İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, kurulun Londra'ya gidebilmesi için gerekli izni verirken, Türkiye büyük Millet Meclisi yönetimi aşırı dilekler öne sürerse, İstanbul yönetimini kullanır umuduyla, bu yönetimi ihmal etmiyor; ne vakit dilerse Londra'ya ayrı bir kurul gönderebileceğini, Yüksek Komiser Sir H. Rumbold aracılığıyla Sadrazam Tefik Paşa'ya ivedilikle bildiriyordu.

Yusuf Kemal, dış ülkelere gitmeden önce, İstanbul yönetimiyle barışmak ve bu yönetimi de Avrupa'da temsil edebilmek için Padişahın rızasını almak amacıyla, Avrupa'ya İstanbul yoluyla gitmek gerektiğine Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmiştir. Ama kurul, 1922 yılı Şubat ayı içinde İstanbul'a varınca, Tefik ve İzzet Paşalarca aldatılan Yusuf Kemal bir arzuhalci gibi Padişahın huzuruna çıkarılıyor ve güç durumunda kalıyordu. *Yusuf Kemal Padişah ve Tefik Paşa'nın yanlarından ayrıldıktan sonra izzet Paşaya şikâyet ediyor; yalan söylediğini, yanlış hareket ettiğini protesto ediyor ve bir rapor halinde Meclise (Ankara'ya) bildiriyor,*

Yusuf Kemal ekibi 6 Mart günü Marsilya'ya ulaşınca Türk dostu Fr. Bouillon tarafından karşılanıyor; Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşmeden sonra Londra'ya hareket ediyordu. 16 Mart günü, Yusuf Kemal, bir süre önce Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la görüşüyor, Türk tezi konusunda bilgi vermeye çalışarak, Türklerin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918 günkü konuşmasında kabullendiği ilkelerden fazla bir şey istemediklerini, kendi önemli çıkarlarıyla İngiliz İmparatorlunun çıkarları arasında çeliş olmadığını, bununla birlikte, İngiliz yönetiminin amaçlarının öğrenmeyi istediklerini bildiriyordu. Yusuf Kemal'in Avrupa'ya hareketiyle birlikte, İstanbul Yönetimi de Yusuf Kemal'e, bu yönetimi Avrupa başkentlerinde resmen temsil etme yetkisini vermediği gibi, Ahmet İzzet Paşa'yı ayrı bir kurulun başında Avrupa'ya göndermek kararını alıyor; böylece Yusuf Kemal'in görevini karışık ve güç bir biçime getirerek, Türkiye'nin düşmanlarına, iki yönetim arasında meydana gelen bu ikilikten yararlanabilecekleri izlenimine sahip olma imkânını sağlıyordu.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Yönetimi, Avrupa, Heyet, Görüşme

Giriş

Yunan ordusunun Anadolu harekâtı dramını sahneye koyan ve ona bir tarih faciası oynatan- başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri, bu ordunun mukadder felaketi üzerine büyük telaşa düştüler. Boğazlara doğru yürüyen Türk Ordusunun harekâtını durdurmak ve dünyanın yeni bir harbe sürüklenmesini önlemek için derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle genel bir barış imkânını araştırmaya başladılar.

Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclis ve Hükümeti, İstiklal Harbinin bütün safhalarında, hak ve adalet temellerine dayanacak ve Türk istiklalini sağlayacak bir barış kurmak arzusunu devamlı olarak göstermiş ve bunu gerçekleştirmek için, her fırsattan yararlanarak gerekli teşebbüslerde bulunmuştu.

Bu teşebbüsler, Müttefik devletlerin zaman zaman uygun davranışlarıyla olumlu gelişmelere yönelmişken, her defasında özellikle İngiliz Başvekili Lloyd George ve kabinesinin, meşru Türk İstek ve tekliflerini engelleyen tutumları ile çıkmaza girmişti. İngiltere bir taraftan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşebbüslerini iyi niyetle karşılar görünüşü, diğer taraftan bu tekliflerin

çözümünü imkânsız kılan bahaneler meydana getirmek suretiyle Türk hayat ve istiklal davasına karşı iki yüzlü siyaset güdüşü de kendi menfaatleri doğrultusunda bazı nedenlere dayanmaktaydı:

1- Dört yıl süren Birinci Dünya harbi, bu harbe katılan milletleri ister galip, ister mağlup olsun çok yıpratmıştı. İngiliz Milleti de, bu kanlı harbin doğurduğu ıstırapları gidermek ve açtığı yaraları sarmak için devamlı bir barışa susamış bulunmakta ve bu barışın gerçekleştirilmesini hükümetten beklemekteydi.

İngiliz halkının bu samimi isteğine karşılık İngiltere Hükümetinin Başbakanıyla bazı bakanları Osmanlı Devletini aralarında taksim etmek ve yok etmek düşüncesinden bir an için vaz geçmemişlerdi.

2-İngiltere İmparatorluğuna bağlı, yetmiş milyonu aşkın İslam topluluğu Türk İstiklal Savaşını dikkatle izliyordu.Sevr antlaşmasını ıstırapla karşılayan bu büyük topluluğun, Türk İstiklal Savaşına karşı gösterdiği yakın ilgi ve sempati karşısında, İngiltere Hükümeti bu antlaşma hükümlerini değiştirmeye ve hafifletmeye eğilimli görünmek durumunda bulunuyordu.

3-Diğer bazı sorunlarda olduğu gibi, Yakındoğu işlerinde de, doğrudan doğruya veya dolayısıyla çıkarları çatışan İngiltere ve Fransa'nın Türk İstiklal Harbi karşısındaki politik görüş ve tutumları birbirinden farklı ve hatta zıt belirtiler göstermekteydi.¹

İngiltere'nin Yunanlılara Anadolu'da vaat ettiği ileri derecedeki tavizlere karşı, 1922 yılında Türkiye için yegane iş Misak-i Milli'yi İngiltere'ye kabul ettirmek için onun elinde kalan son kozu yani Yunan ordusunu mahvetmek, İngiltere ve Yunanistan için de buna mahal vermemek ve zaman kazanıp bizin inhilalimizi yani dağılmamızı, bölünmemizi ve parçalanmamızı temine çalışmak idi. 1922 Şubatından Ağustosuna kadar geçen müddet zarfında Türk ve İngiliz Hükümetlerinin her sahadaki faaliyetleri be sonuçları temin etmek maksadı ile vuku bulmuştur.

Türk Hükümeti taarruz hazırlıklarıyla hummalı bir şekilde meşgul iken Batı hükümetleri ile temas etmek ve onların Örtülü, saklı, gizli, dışarı vurulmamış durumlarını öğrenmek üzere, o zaman kullanılan tabirle “Tenvirve Tenvür” maksadıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Paris ve Londra'ya gönderilmişti. Muvaffakiyetli bir taarruzdan ne dereceye kadar endişe edildiği ve böyle bir endişe varsa bunun tesiri ile Misak-ı Milli'mizin kabulüne doğru bir temayül hâsıl olmadığını öğrenmek tabii bizim için önemli idi. Bunun üzerine aşağıda belirtileceği üzere, İstanbul'daki hükümet taslağı, sanki bir ehemmiyet ve resmi mahiyeti varmış gibi, derhal Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Yunan işgali altında bulunan topraklardan geçerek ve seyahatini son dakikaya kadar gizleyerek aynı şehirlere göndermişti. Bu suretle o zamanki düşmanlarımıza bir kere daha ikiliğimizden istifade edebilecekleri ümidi verilmiştir.² Tabii bu arada Yunanlılar boş durmamış, Türkiye, Başbakan Dimitrios Gunaris başkanlığında bir Yunan kurulunun İtilaf devletlerinin başkentlerini gezeceğini ve doğu sorununun son bir çözüme bağlamak için, İtilaf devletlerinin yakında Paris'te bir konferans düzenleyeceklerini duyunca; İtilaf devlet adamlarıyla ilişki kurarak kendi sorunları konusunda Avrupa kamu oyunu aydınlatmak amacıyla Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi Roma, Paris ve Londra'ya gönderme konusunda kararını alıyorlardı. Yusuf Kemal Bey, hukuk uzmanı Münir Bey, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Daire Müdürü Yusuf Hikmet Bayur, Özel Kalem Müdürü Ferit Bey, Katip Kemal Bey'den oluşan ve İstanbul'da Hamit Bey'inde katılacağı kurul, Avrupa gezisine ilişkin amaçlar konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ayrıntılı bilgi ve Misak-ı Milli için çalışılacağı yolunda güvence vererek Meclisin onayını aldıktan sonra, Ankara'dan hareket ediyor.³

Türkiye Büyük millet Meclisi yönetimi, İtilaf devletlerinin başkentlerine gidebilmek için önceden İstanbul'daki İtilaf devlet Yüksek Komiserleri aracılığıyla ilgili yönetimlere başvurmuştu. İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, kurulun Londra'ya gidebilmesi için gerekli izni verirken, Türkiye büyük Millet Meclisi yönetimi aşırı dilekler öne sürerse, İstanbul yönetimini kullanır umuduyla, bu yönetimi ihmal etmiyor; ne vakit dilerse Londra'ya ayrı bir kurul gönderebileceğini, Yüksek Komiser Sir H. Rumbold aracılığıyla Sadrazam Tefvik Paşa'ya ivedilikle bildiriyordu.⁴

¹-Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi,Ankara, 1969, II/4, s.3-4

² -Yusyuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995, s.106-107

³ -Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Anakara, 2003, II, s.220

⁴ -Sonyel, a.g.e. s. 220

Yusuf Kemal, dış ülkelere gitmeden önce, İstanbul yönetimiyle barışmak ve bu yönetimi de Avrupa'da temsil edebilmek için Padişahın rızasını almak amacıyla, Avrupa'ya İstanbul yoluyla gitmek gerektiğine Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmişti. Ama kurul, 1922 yılı Şubat ayı içinde İstanbul'a varınca, Tevfik ve İzzet Paşalarca aldatılan Yusuf Kemal bir arzuhalci gibi Padişahın huzuruna çıkarılıyor ve güç durumunda kalıyordu.⁵

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Meclisin 2.2.1338 tarihli gizli celsesinde bu seyahati şu şekilde izah ediyordu.

Yurt Dışı Seyahati ve Siyasi Durum

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, son zamanlarda cereyan eden vukuatı nazarı itibara alarak ye bazı istihbaratımızın bize verdiği fikirlere tabi olarak Roma, Paris ve Londra'ya tarafımızdan bir heyet izamı veyahut yalnız Hariciye Vekilinin azimeti muvafık görüldü. Bu hususta hakikaten biraz geç kalındı. Fakat vuku bulan istimzacımıza gerek Fransa'dan ve gerek doğrudan doğruya Londra'dan aldığımız cevaplara nazaran, bunun faydalı olacağını zannediyoruz. Geç olsa dahi yine faydalı olacağını zannediyoruz. Ümit ediyoruz ki böyle bir seyahat bize fayda verecektir ve ne suretle fayda vereceğini de pekâlâ takdir edersiniz. Yalnız bu hareketimiz yani Hariciye Vekilinin bu hareketi, Heyeti Âliyenizin tasvibine iktiran ederse onu, evveleminde bir hafi celsede istihsal ettikten ve buna kani olduktan sonra, bir celsesi aleniyyede bir iki sözle bunu mevzuubahis edip sizden müsaade alırız. Benim muvaffakiyetim, tamamıyla sizin ve milletimin muvaffakiyetidir. Maruzatım bundan ibarettir ve rica ediyorum, meselenin mahiyeti vesaire hakkında şimdiden münakaşaya girişmek muvafık değildir.⁶ Avrupa'da efendiler; şimdi arz ediyorum; rüzgârdan da istifade edeceğim. Yani orada bulunan bütün Türklerden ve orada bulunan bütün İslamlardan istifade edeceğim. Daha ziyade tafsilâta girişmek istemiyoruz. Heyetimiz bir heyeti mahsusa haline inkılâp ederse o zaman Hükümet Meclisinize danışarak haber gönderir. Şimdi bu heyet, bir heyeti mahsusa halinde değil, yalnız Hariciye Vekilinin seyahati halindedir. İleride, arz ettiğim gibi, ihtimal bir heyeti mahsusa haline inkılâp eder. O zaman buradan lâzım gelen zevat, arkadaşlar; tefrik edilir, gönderilir. Orada mütehassısların kâffesinden istifade edeceğim. Anın için listede bu para ona göre istenilmiştir. Buradan göndereceğiniz heyeti mahsusa da bu tahsisatta dâhil olacaktır. Tekrar tekrar arz ediyorum; mesele çok münakaşaya gelir bir mesele değildir. Arz ettiğim gibi Londra'dan, İngiltere'den ve Roma'dan istihraç ettik, buradan da görüşülmesi lâzım gelen yerlerle görüştük ve bu meseleyi kararlaştırdık.⁷

Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yaptığı temasla İlgili Soru ve Verilen Cevap

MAHMUT CELÂL BEY (Hariciye Vekili) (Saruhan) — Yusuf Kemal Bey hareketlerinden evvel Heyeti Âliyenize ber tafsil maksadı seyahati hakkında izahat verdiği veçhile Avrupa'ya hareketinden maksadı aslî oradaki cereyan ve efkârı anlamak ve bizim maksat ve matalibi millîyemizi anlatmaktır. Yani bir kelime ile hülâsa etmek lâzım gelirse siyaseten tenvir ve tenevvür için bir seyahat ihtiyar etmişlerdir. Buna ilâve edebilecek bir şey varsa o da İngilizlerle Fransızların arası açılmıştı ve bu açıklıktan istifade edip etmemek imkânı mevcut mudur? Bunu da tetkik eylemek idi. Yusuf Kemal Bey bu izahatı esnasında İstanbul'dan Avrupa'ya gideceğini Heyeti Âliyenize söylemekle hemen ittifakla itimadinıza da mazhar olduğunu ilâve ve kaydetmek isterim. Takrirlerin ruhu müeddası Yusuf Kemal Bey İstanbul'a niçin gitmiştir ve İstanbul ile temasına Heyeti Vekile salâhiyet ve mezuniyet vermiş midir? Bu tarzı hareket bizim siyasetimiz üzerinde muzır olmuş mudur? Bendenizin anladığım bunlardan ibarettir, Evet efendiler; Heyeti Vekiliniz Yusuf Kemal Beyin İstanbul üzerinden Avrupa'ya geçmesini ve arz edeceğim esbap dolayısıyla Padişah ile görüşmesini tensip etmiş ve kendisine salâhiyet vermiştir. Bunun esbabı sevakini de biraz maziye doğru ircaı nazar ederek aramak lâzımdır.⁸

⁵ -Sonyel, a.g.e. s. 222

⁶ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922), III, s. 672

⁷ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922), III, s. 673

⁸ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338 (1922), III, s. 15

*Yusuf Kemal Padişah ve Tevfik Paşa'nın yanlarından ayrıldıktan sonra izzet Paşaya şikâyet ediyor; yalan söylediğini, yanlış hareket ettiğini protesto ediyor ve bir rapor halinde Meclise (Ankara'ya) bildiriyor.*⁹

İstanbul Yönetimi de Yusuf Kemal'e, bu yönetimi Avrupa başkentlerinde resmen temsil etme yetkisini vermemek ve Ahmet İzzet Paşa'yı ayrı bir kurulun başında Avrupa'ya göndermek kararını alıyor; böylece Yusuf Kemal'in görevini karışık ve güç bir biçime getirerek, Türkiye'nin düşmanlarına, iki yönetim arasında meydana gelen bu ikilikten yararlanabilecekleri izlenimine sahip olma imkânını sağlıyordu. Bu karar çok içerleyen Yusuf Kemal, Tevfik ve İzzet Paşaları yurt sevgisinden yoksun olmakla suçluyor. Yeni Gün Gazetesi, onları, Damat Ferit'ten daha tehlikeli yurt hainleri olarak nitelendiriyor;¹⁰ özellikle Ahmet İzzet paşa hakkında şunları yazıyordu:

“Suret”

İZZET PAŞA; HAZRETLERİNE

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun millet ve memleketin hayat ve istiklâlini kurtarmak için takip ettiği mukaddes davaya müddiyati zahirenize bakarak sadık bulunduğunuz zanni ile zatî âlimizi ve rüfekânızı memleket ve millete karşı medyun bulunduğumuz. vezâifi hamiyeti ifaya davet etilim. Maatteessüf beyanatınızdan hinmetice müfefeheim olan manayı hakiki ve saray mülakatının tarzı tertibi, bilhassa bizim Avrupa da bulunacağımız zamanda sizin de Avrupa ricalini ziyaret etmek için seyahate kalkışmanız, bu suretle hasımlarımıza Türkiye'de Büyük Millet Meclis'ince istenilen şeraitten dün sulh yapacak bir heyet mevcut olduğu ümidini vererek amal ve metalici miliyemizin tahakkukunu tehir etmekten ve içinde İstanbul halkı da dâhil olduğu üzere bütün efkârı milletin izhar ettiği vahdetin sırf sizin tarafınızdan ihlal edildiğini göstermekten başka bir şeye yaramayacak olan hareketiniz zanim mevcudun butlanım ispat etmiştir. Ben elyevm makamı mualalyı hilafeti işgal eden zata ancak onun ciddî ve samimi talebi vukuunda lâzımülittiba hakayiki izah zımnında görüşmeğe mezun olduğumu söylemiştim. Zatî âlinizin rüfekânızla beraber beni müracaatçı vaziyetinden göstermiş olduğunuzu bilâhare anladım. Bu tarzı hareketiniz zaten gayrı meşru olan vaziyetinizle müterafik değildir, denemez. Mahaza bu mülakat padişahın efkâr ve sebatı hakiesine kesbi ittıla etmiş olmak itibariyle istifadesiz olmamıştır. Pek bariz anlaşıldı ki milletin hakiki mümessil olan ve mukadderatı millet ve memlekete şeran ve hukuken yegâne vazüyet bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımaktan, ibaa ile beraber, kuvvei maneviyenin kesri hülyasıyla tehdatta bulunmakla berdevamsınız. Binaenaleyh her türlü temasınızın ve bilcümle efkâr ve harekâtınızın menafii âliyei millet ve memlekete münafii ve muzır olduğunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine arz ettim.¹¹

İmza

Türkiye Büyük Millet Meclisi Umuru Hariciye Vekil
Yusuf Kemal

Yusuf Kemal Bey bu mektubu Hilaliahmer memurlarından bir zat vasıtasıyla gönderiyor ve teslim edildiğine dair imza dahi aldığım Heyeti Vekiliye bildiriyor. Bu vakadan sonra Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey çalışmalarını sürdürüyordu. Bunla Tevfik ve İzzet Paşalar, Avrupa'da Misakı Millimizin Yusuf Kemal Bey tarafından müdafaası için istedikleri şeyleri yapacağız, yapmak istiyoruz, konuşuyoruz, konuşacağız suretinde birçok zaman kaybettirdikten sonra ve en nihayet kendilerinin de Avrupa'ya gideceklerini ve binaenaleyh Yusuf Kemal Beyin talebinin olmayacağını söylediler..Yusuf Kemal Bey bunların açıkça yalancılıklarını yakalıyor. Son defa olarak Tevfik Paşayı ziyareti esnasında; Tevfik Paşa; izzet Paşanın ifadesine atfen. General Pele ile mülakatında General; Pele'nin ve onun rüfekaşının İzzet Paşanın Avrupa' ya seyahatini muvafık gördüklerini ve hareket etmeleri lüzumunun söylendiğini Yusuf Kemal Beye anlatıyor. Yusuf Kemal Bey bittabi mümessillerle dahi temasta bulunduğu için bu vaziyeti garip buluyor.; Bilâhare

⁹- Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2003, s. 522

¹⁰-Sonyel, a.g.e. s.222

¹¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338, (1922), III, s. 18

anlatılana göre İzzet Paşa, Tevfik Paşanın yanından çıktıktan ve Yusuf Kemal Bey, bunu Tevfik Paşadan işitip çıktıktan sonra Tevfik Paşa İzzet Paşayı aratıyor ve o esnada İzzet Paşa İngiliz mümessili ile görüşmek üzere olduğu cevabını alıyor; Yusuf Kemal Bey General Pele'yi ziyaret ediyor ve bu vakadan kendisine bahsediyor. Bana Tevfik Paşa; İzzet Paşanın ifadesine atfen böyle bir fikriniz olduğunu söyledi diyor. General. Pele şaşırıyor ve hayret ediyor. İzzet Paşa ile konuştum, bana Avrupa'ya gideceğinden bahsetti. Bunlar işi sizin dediğiniz şekle sokmalarından dolayı mütehayyir ve hayretteyim diyor. İstanbul yönetiminin bu davranışı, milletin muvacehesinde bütün milletin hukuk ve mukadderatına vazülyet olan meşru bir heyetlim, memleketlin talebini isaf etmekten korkmuş bulunuyorlar ve zannediyorlar ki Anadolu temsilcileri, bir şapkalımın söylediği söze her şeyden kıymet ve ehemmiyet verir. Onun ecnebler tarafından Avrupa'ya seyahate teşvik edildikleri esbab mazeret olarak beyan etmiş bulunuyorlar ve en nihayet Yusuf Kemal Bey teması keserek yukarıda belirtilen mektubu gönderdikten sonra 1 Mart 1338/1922 tarihinde Pake kumpanyasının bir vapuru ile doğru Marsilya'ya hareket etmiştir. Yusuf Kemal Beyin hareketinden üç gün sonra da İzzet Paşa, Yusuf Kemal'den önce İtilaf devletlerinin başkentlerine ulaşmak amacıyla Yunan ordusunun müsaadesiyle Yunanlıların işgal sahası olan Edirne'den Avrupa'ya gidiyor.¹²

İstanbul yönetiminin bu davranışı, İstanbul'la Anakara'nın arasını açıyor, bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinde muhalefetçe yönetimi kınayıcı bazı sorular sorulup önergeler verilince, Dışişleri Bakanı vekili Mahmut Celal, dar görüşlü obur diye nitelendirdiği Ahmet İzzet Paşa ve yakınlarını, ülkeyi bölerek düşmanın amaçlarını kolaylaştırmakla suçluyor. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, durumu anlatmaya çalışıyor, ama meclisi yatıştıramayınca,¹³ Mustafa Kemal Paşa Söze karışarak, Yusuf Kemal'in Padişah'ı görmesi için yetki verildiğini açıklıyor.¹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili açıklaması şöyledir:

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mevzubahis olan meselede tenkitlerin teveccüh ettiği noktaya dair ben de iki kelime söylemek istiyorum. Heyeti Vekilenin Hariciye Vekiliniz Yusuf Kemal Beye; İstanbul'da ifa edeceği vazife ve vermiş olduğu talimat, tamamen salâhiyeti ve mezuniyeti dairesindedir. Çünkü Meclisi Âlinizin bütün milletle beraber takip etmiş olduğu esasat cümlesindedir ki Makamı Muallâyı Hilafete muhafazai merbutiyet etsin. Evet, merbutuz, çünkü Makamı Hilafet ve saltanat herhangi bir şahsın değildir. Doğrudan doğruya bütün âlemi İslâm'ın müzâheretiyle beraber Türkiye hakkındadır. O makam bizindir. Muhafaza ettik ve nihayete kadar muhafaza edeceğiz. Binaenaleyh o makamda henüz çalış olup millet tarafından, Heyeti Celileniz tarafından hiç bir hükmü şerîye tutunmaktan uzak olan bu zat Meclisi Âlinizin mukadderatına, teşebbüsâtına, milletin amalına mutabık hareket edeceğini söylemek üzere ciddî ve hakiki arzu ve talepte bulunursa o Makamı Muallâyı ki merbutuz - müracaat edebilirsin, böyle bir mülakat yapabilirsin demek hepimizin salâhiyeti dâhilindedir. Vekillerinizden mürekkep olan heyetin de tamamen salâhiyeti dâhilindedir. Binaenaleyh Yusuf Kemal Beyefendi bu noktada almış olduğu talimatı tamamen tatbik ve hüsnü ifa etmiştir. Ancak kendisine davet vuku bulduğu anda bu daveti yapanlar ve yaptırınlar adı bir surette ve işfalkâr bir surette entrika yapmışlarsa bunda Yusuf Kemal Beyin ne kusuru olabilir? Mahaza Yusuf Kemal Bey yine mülakatı yapmakla kendisine teveccüh etmiş vazifeyi yapmış bulunuyor. Bilhassa İstanbul'dan ayrılmadan önce bütün vaziyeti teşrik ederek yapmış olduğu mektupla bu vazifesini hüsnü ikmal etmiş ve muhataplarının mahiyeti asliyelerini tamamen izhar ve ilân etmiş bulunuyor, İstanbul'da kabine halinde, Heyeti Hükümet halinde hiçbir vaz'ı meşruları olmadığı halde memleketin ve milletin mukadder alâka gösteren ve cihanda bu zavallı milletin tarihi üzerinde teşvizat yaratan insanlara karşı vazifei insaniyeye, vazifei vicdaniyeye ve vazifei hamiyete davet etmek için Hariciye Vekiline salâhiyet vermek bittabi Heyeti Vekilenin yapabileceği ve yapmakla mükellef olduğu vezaiftendir. Böyle bir talimat verdiğinden dolayı Heyeti Vekileyi tenkitte isabet mevcut değildir. Efendiler İstanbul'da bir takım adamlar vardır ki zevahir halleriyle müraîdirler. Dünyayı aldata gelmişlerdir ve bugün dahi aldatmaktadırlar. Binaenaleyh her nasılsa iktisabı şöhret etmiş ve kendilerini hamiyetle ve vatanperver tanıtmış olan

¹² -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 18

¹³ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 39

¹⁴ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 40

bu insanların bizim okuduğumuz kadar bütün milletimizin ve bütün âlemi İslâm'ın okumasının imkân ve ihtimali yoktur. Kazanabilmiş oldukları bu mevkiin vermiş olduğu salâhiyetle dünyayı iğfal etmektedirler. Biz ve milletimize ve âlemi İslâm'a karşı bu zevahiri ve bu mevaidi iğfalkârane ile hareket etmekte olan insanların içyüzünü göstermek vazifesiyle mükellefiz. Binaenaleyh Yusuf Kemal Bey bu hakikatin tecellisine ve bütün vuzuh ve tebarüzüne pek büyük hizmet etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Vekilemizin hareketi bence doğrudur. Yusuf Kemal Bey kendisine teveccüh eden şeyi bihakkın ifa etmiştir. Binaenaleyh Heyeti Celilenizin yapacağı şey İstanbul ve İstanbul'dan Londra'ya gönderilenlerin teşebbüsâtı meşrua ve makulemizi ızzar etmek için vuku bulacak teşebbüslerinin hiç bir kıymeti ve ehemmiyeti olmadığını bu kürsüden Heyeti Umumiyenizle beraber bütün cihana ilân etmektedir¹⁵.

Yusuf Kemal Bey ve ekibi 6 Mart günü Marsilya'ya ulaşınca Türk dostu Fr. Bouillon tarafından karşılanıyor; Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşmeden sonra Londra'ya hareket ediyordu. 16 Mart günü, Yusuf Kemal, bir süre önce Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la görüşüyor, Türk tezi konusunda bilgi vermeye çalışarak, Türklerin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918 günkü konuşmasında kabullendiği ilkelerden fazla bir şey istemediklerini, kendi önemli çıkarlarıyla İngiliz İmparatorlunun çıkarları arasında çeliş olmadığını, bununla birlikte, İngiliz yönetiminin amaçlarının öğrenmeyi istediklerini bildiriyordu.¹⁶

Ankara ile Moskova arasındaki anlaşmadan çok kuşkulanan Lord Curzon, sık sık bu anlaşmaya değiniyor; Ankara yönetiminin, İngiltere ve Türkiye'ye karşı dostça duygular besleyen Ruslardan yardım almasına şaşığını belirtiyor; anlaşılan bizzat kendi hükümetinin, bir süre önce Ruslarla bir ticaret anlaşması imzaladığını unutuyordu.¹⁷ Yusuf Kemal, Türk-Rus Antlaşmasının bir dostluk antlaşması olduğunu ve İngiltere'ye karşı yönetilmediğini; bu antlaşma gereğince, Sovyetlerin, Türk yasal emellerini tanıdıklarını ve bunda herhangi bir ulusa karşı saldırganlığa geçilmesini üstlenen maddeler bulunmadığını; Türklerin, herhangi bir devletle antlaşma imzalayabileceklerini Bildiriyordu.¹⁸ Lord Curzon, Ankara yönetiminin Rusya ile olan münasebatımızdan endişe duyduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da İngilizlere karşı harp yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişelendiğini söyledi.¹⁹ Yusuf Kemal; **kendisine karşı dedim** ki: Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesaitte müracaat fikrindedir. Siz matalibi milliyemizi tatmin eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki: Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaşıklı cevap veriyorsunuz. Lord Gürzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremedim. Sonra Paris konferansına gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüştüğünü ve İzzet Paşaya Paris konferansında takip edeceği esasların neden ibaret olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Gürzon **diyor ki: Evvelâ** ekalliyetler hukukundan bahsediliyor.²⁰

Avrupa'dan avdet eden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin ahvali siyasiye ve intibaati hakkında beyanatı ve suallere cevabı ve mütareke teklifine verilecek cevabi nota.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu): Arkadaşlar; malumu âliniz Heyeti Celilenizin müsaadesi üzerine yaptığım seyahat, hakikatte bir tenvir ve tenevvür seyahati idi. Yani millî davamız hakkında Avrupa'ya yakından malumat vermek ve bu babta izahatılâzıma ita etmek ve onların bizim hakkımızdaki doğru ve eğri fikirlerini mümkün olduğu merteye anlayabilmek idi. Vazifemin birinci kısmı hakkında söz söylemeye lüzum yoktur. Çünkü neler diyeceğimi bir buçuk, iki seneden beri Meclisi Âliniz âdeta benim kafam gibi söylemiştir ve ben de sizlerin efkâr, mütalâat, mülâhazatınızı aynıyle söyledim. Misakı Millî mefhumunu elimizden geldiği kadar en

¹⁵ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 40

¹⁶ -Sonyel, a. g. e. s.223-224

¹⁷ -Sonyel, a.g.e., s.223

¹⁸ -Osman Özsoy, Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul,1999, s. 434

¹⁹ -Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara,1995, s108

²⁰ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), XVIII, s. 176

gizli noktalarına kadar Avrupa'ya sokmaya çalıştık ve zannederim muvaffak olduk.²¹ Asıl maruzatım tabii ikinci kısma taalluk ediyor. İkinci kısımda maruzatta bulunabilmek için en ziyade mühim olan kısım için maruzatta bulunacağım - ki bunların teferruatı hakkında maruzatta bulunmuş idim - bugün olan maruzatımda İstanbul meselesini ve İstanbul'da geçirdiğim on beş gün zarfında İstanbul adamlarıyla temasımı, İzzet Paşanın Avrupa'ya seyahatini ve İzzet Paşa ile cereyan eden sözleri bütün teferruatıyla nazarı âlinize arz etmek istiyorum. İşe vakit olsaydı oradan başlamak isterdim. Fakat sulha müteallik istediğim şeyleri ve öğrendiğim şeyleri evvelemede arz etmek ve bugünkü vermek istediğimiz cevaba şiddeti taalluku itibariyle onu takdim ediyorum. Mademki burada mevzubahis olmuş ve tekrar ediyorum, mademki benim gıyabımda mevzubahis olmuş şiddetle arzu ettiğim birinci meseleyi Meclisi Âlinizde bütün üryanlığıyla mevzubahis etmek isterim. Binaenaleyh pek teferruata girişmeyeceğim. Yani Ankara'dan İstanbul'a varıncaya kadar ve İstanbul ahalisi de dâhil olduğu halde bütün efradı milletten gördüğüm harekâtı size ayrıca arz edeceğim. Yalnız bunu müsaadenizle bir kelime ile "ifade edeyim."²² Bunların da Meclisin lisanını kullandığını gözümle gördüm. Onların verdiği muhızlıların hulâsaları İngiliz gazetelerinde neşredildi. Binaenaleyh şimdilik bunlardan sarfınazar ediyorum. İcap ederse diğer bir celse yaparız siyasî cihette malumu âliniz ilk temaslarımız İstanbul'da oldu. İstanbul'da devletlerin komiserleriyle görüştim. İngiliz ve İtalyan komiserleriyle ve kendi tarafından vuku bulan davet üzerine Japon komiseriyle görüştim. İstanbul'da aşağılı yukarılı bizim hakkımızda neler düşünüldüğü anlaşılıyordu. Yani hulâsa edilecek olursa hükümetlerinden aldıkları talimattan ve istihbarat neticesinde muttali oldukları şeyleri hükümetlerine arz edeceğini bildiren İngiliz komiseri Rumbold ile mülakatım sırasında aşağı yukarı şeraiti sulhiyenin ne olacağı onun lisanından biraz dökülüyordu. Bu sırada İngiliz komiseri Rumbold bir soru sordu. Bu nokta, seyahatim esnasında tekerrür ettiği için Meclisi Âlinizin nazarı dikkatine arz etmek istiyorum. Bir şey imza etmeye salâhiyetin yok mu dedi. O halde seyahatin bir tenvir ve tenevvürden ibaret kalıyor öyle mi dedi. Ben de, evet dedim. Bunun üzerine Rumbold sulha bir an evvel vasıl olmak için temenniyatta bulundu. Biz komisyon ikmaline hazırız ve komisyonun müzakeresinin neticesini tatbik hazırız dediler ve sizi memnun etmek için sulh yapılacaktır. Bunu istiyoruz ve bu teklifi aldıklarını söylediniz dedi. Sonra Fransız komiseri ile görüştüğüm sırada dediler 'ki: Ankara İtilafnamesine merbut mektup münderecatına göre hareket edeceğiz. Şimdi bu zihniyetle hareket edilirse gayet iyi tesir hâsıl edecektir. İngiliz konseriyle görüştüğüm zamanda bizim coğrafya yolunuzu yani Brendizi tarihiyle Romanya oradan Paris'e Londra'ya geçeceğimizi söyledi. Ben; başka cihetlerde tenvir edilecek noktalar varsa söylemesini söyledim. Buna mukabil kendisinden bu teklifin bizim tarafımızdan kabul edilmesine dair sözler işittim. İtalya konseriyle görüştüğüm zaman aynı halli hikâye ettim. Ne demek istiyorsunuz dedi. Ben dedim ki tamamıyla Türk veya ekseriyetle Türk olan yerleri istiyoruz ve iktisadî idarî, siyasî istiklâlimizi istiyoruz dedim. Bizim ne tarikle hareket edeceğimizi sordu. Ben de İtalya'ya uğrayacağımızı söyledim. Çünkü sizde kabine buhranı vardır dedim. Onun için sizinle ancak avdetle görüşebilirim dedim ve vapur tedarik edemediğimizden daha bir kaç gün buda 'kalacağız dedim. Bunun üzerine İtalya komiseri, bize vapur bulmaya çalıştığını söyledi. Fransız komiseri bizim İtalyan vapurlarıyla hareket edemeyeceğimizi anlayınca Bahriye Nezaretine yazayım, İstanbul'da... Zırhlısı vardır. Onunla sizi göndereyim dedi.²³ O sırada Yunanlılar Fransızların İspuvar vapurunu müsadere etmişlerdi. Bittabi Yunanlıların işgal ettiği araziden geçmek bizim için mümkün değildi. Bu hâdise üzerine İngilizler ve İtalyanlar hiçbir hareket göstermediklerinden biz İstanbul'da bu yüzden on beş gün kalmağa mecbur olduk. Sonra buradan Paris'e hareket ettik.²⁴ Bizi istikbale gelen mihmandar rıhtımda kabul etti. Aynı zamanda Franklen Buyyon geldi ve görüştü. Paris'e gittiğimizde tabii ilk hücum gazetecilerden oldu. Onlarla ve bazı dostlar geldi, onlarla görüştük. Fransızlarla görüştüğümüzde söylediğim şeyler Franklen Buyyon ile görüşülen ve anlaşılan şeylerden başka bir şey değildi. Bunlar bana dediler ki: Mösyö Puankare her şeyi ben hallederim fikrinde bulunan bir adamdır, belki sizi kabul ettiği vakit şen ve

²¹ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²² -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²³ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 172

²⁴ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 173

şatır bulunamayacaktır. Fakat buna ehemmiyet vermeyiniz ve Mösyö Puankare size karşı kendi istediği gibi hareket edecektir. İki gün sonra M. Puankare ile görüştüm. M. Puankare öyle onların dediği gibi beni soğuk kabul etmedi. Pek şen ve şatır olarak kabul etti. Mülakata başladığımız zamanda Fransızlarla yaptığımız itilâfnamenin bazı mahallerinin tatbik edilmediğini ve ezcümle gümrük meselesini görüştük. Hatta bunu M. Puankare ile görüşmezden evvel General Goro ile görüştük. Bu meseleleri zaten aramızda halletmiştik ve bunun tatbikinde karışıklık oldu dedim. Onu anladılar ve biz bir komisyon ikmaline hazırız ve komisyonun müzakeresinin neticesini tatbik hazırım dedim. Bu teklif üzerine M. Puankare umumî meselelere girişti ve biz bu hususta uhdemize düşen kısmını sizin gibi harfiyen tatbik edeceğiz dedim ve adlî, malî cihetleri görüştük ve kendisine Boğazlar meselesini söyletmeğe çalıştım. Bunun üzerine dediler ki: Şimdi bu zihniyetle hareket edildikçe gayet hüsnü tesir hasıl edecektir ve Türk davasını müdafaa edeceğiz. Ben Mr. Puankare'ye dedim ki: Bizim Misakı Millîde münderiç metallipten ibarettir ve istediğimiz bir adalet sulhudur ve devamlı bir sulhtur. Aynı zamanda Boğazların beynelmilel münasebatında Karadeniz devletlerinin alâkadar olduğunu söyledim ve ekalliyetlerden bahsettim. Binnetice yapılacak sulhun devamlı bir sulh olmasını söyledim.

Bunun üzerine adamakıllı bir cevap veremediler. Mademki sulh teklifi gelmiştir ve orada sarahaten bunu istiyorsunuz. Fakat ekseriyetin sureti telakkisinde ihtilâf olabilir.²⁵ Meselâ İzmir şehrinde Müslümanlar ekalliyettedir dedi. Dedim ki farz ediniz ki İzmir'de ekalliyet Müslümanlardadır. Fakat yalnız oradadır ve orası mülhakatıyla ekseriyetle Türk'tür dedim Fakat biz bunu müttefiklerimizle halledeceğiz dedi. Bu mevzubahis değildir. Hatta diyebilirim ki burada bunlarla beş altı saatten ziyade görüşemedim. Fransa'da ayandan birinin bana dediği gibi, anladık, Anadolu'da ekseriyet Müslümanlardadır. Farz ediniz ki İzmir'de ekseriyet Hıristiyanlardadır. Fakat Müslümanlarla karışık olmak dolayısıyla bir tesavi hasıl olsa bile İzmir'i herhangi bir surette Anadolu'dan ayırmak doğru değildir, diyordu. Bu suretle onlarca Türk'leri kendi taraflarına celp etmek arzusu uyanıyordu. Ha şimdi onlar bize Anadolu'nun tahliyesinden bahsediyorlardı. Ben de ona mukabil Misakı Millîmizi müdafaa ettim. Yani İzmir'in Anadolu ile olan münasebetinin nazarı dikkate almak kuvvetli bir delildir. Bu hususta Fransa bunu tamamıyla müdafaa edecek değil mi, yani Fransa bunu kabul edecek değil mi dedim. Yani İzmir'in ayrı bir idareye tabi kılınmasının Anadolu'yu boğazlamak olduğunu söyledim ve ben de sizin karşınızda sizinle beraber muahede akdedecek devletlerden biri bulunuyorum.²⁶ Onun için şimdiden bunu size söylemek, şimdiden umumi müsalahayı imza etmek... Tabii onu söyleyemem. Sonra M. Puankare'den sonra müsteşarıyla görüştüm. Müsteşarıyla daha açık, daha sarîh bir surette görüştüm. Onunla meselenin biraz teferruatına meselesini görüştük. Kapitülasyonların adlî, mali cihetlerini görüştük ve Boğazlar meselesinde onu söyletmeye çalıştım. Boğazlar meselesinde şimdilik biz bir şey söyleyemedik. Yani İstanbul'un emniyeti temin edilmek şartıyla biz, Boğazları herkese kuşatmak şartıyla Boğazları münakalâtı âleme küşade bulunduruyorduk. Aynı zamanda Boğazların beynelmilel nizamnamesinin tayininde Karadeniz'e sahil olan devletlerin de söz söylemesi lâzım gelirdi. Fakat bu umumiyet içerisinde muayyen bir şekil olmak üzere biz Boğazlara şu şekli veririz diye geldik. Müsteşar bana bir cevap veremedi ve sonra uzun uzadıya M. Berti ile görüştüm. Mülakatımızın benim üzerimde ne tesir yaptığını sorduğu zaman fena tesir yaptı dedim. Ne için fena bir tesir yaptı diye sordu? Dedim ki: biz buraya Fransa'dan pek fazla ümit besleyerek geldik. Hâlbuki biz. Puankara'ye ne sorduksa ben bunu müttefiklerimle halledeceğim dedi. Binaenaleyh sözleriyle müttefikleriyle hemfikir olduğunu söyledi. Müttefikler içerisinde bizim lehimize hareket edecekler yoktur. Bu suretle pek memnun olmadım. Sonra bana İzmir'de bir Rum ekseriyetinden bahsetti. Bu bahis beni müteessir etti ve bu beni büsbütün şüphelendirdi. Mer. Puankare bana teminat verdi ve ümitsiz olmayın dedi ve aynı zamanda Fransa'nın da halledilecek meseleleri olduğunu nazarı dikkatten dūr tutmayınız dedi. Fakat Fransa'nın sizin hukukunuzu müdafaa edeceğinden emin olunuz dedi. Ayrıldık. Fransa'da, Paris'te pek çok kimselerle görüştüm. Fakat birtakımlarıyla beş akı saatten ziyade görüşemedim. Vakit kalmadı. Bazı zamanlar mülakatlarımız gecenin ikisine kadar devam ediyordu. Bu suretle geceleri altı saatten fazla uyku uyu-yamıyorduk. Bunun da sebebi

²⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 173

²⁶- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 174

müracaatlar çok fazla oluyordu. Bilhassa gazetecilerin müracaatlarını reddedemiyordum. Hepsini dilgir etmemek için birtakım zevat ile görüşemedim. Sonra oradan Londra'ya gittik. Londra'ya vardığım zaman şüphesiz gazetecilerin hücumuna uğradım. Bunlar tabii fırsattı. Onlardan alabildiğime istifade ettim. Teşekkür ederiz ki gazeteciler de namuskârane ve müstekimâne hareket ediyorlardı. Bizden duyduklarını yazıyorlardı. Burada bir heves gördüm. Yani Türk dostluğu burada yeni uyanıyor. Orada Türk dostluğunu kazanmak için Türkleri kendi taraflarına celp etmek arzusu uyanıyordu. Bu görünüyordu. Matbuatın kâffeten orada neşrettikleri şeyleri aldık. Onları isteyen, istedikleri veçhile görebilir. Londra'ya gittiğim vakit Lord Gürzon hasta idi. Loid Corc'ta Londra'da yoktu.²⁷ Montegü hâdisesi yeni çıkmıştı. Montegü hadisesi de tabii malumunuzdur. Arz edeyim: Hindistan'ın muhtelif eyaletlerinin valilerinin reyleri alındıktan sonra Hindistan Hükümeti, Hindistan nazırına bir telgraf çekiyorlar ve Hintliler bu telgrafta diyorlar ki: Türkiye ile olan harbi biz kazandık. Bu harp için biz kanımızı akıttık. Binaenaleyh bu bapta söz söylemeye biz salâhiyettarız ve bu hakkımızdır. Binaenaleyh biz Hindistan namına söylüyoruz ki, Trakya, İstanbul Türklere verilmelidir ve Türklerin makamı mukaddese ile irtibatları, münasebetleri kesilmemelidir. Anadolu'nun teklifi kabul edilmelidir. Yani Hindistan'ın bunlar sulh şartlarıdır dediler. İngilizler de bu telgrafi neşrettiler ve bu telgraf müthiş bir tesir yaptı. Lord Gürzon ile Montegu'nün araları bilhassa bundan dolayı açıldı. Gayet galiz tabirlerle aralarında mektuplar teati edildi. Sonra montegü gitti, istifa etti. İstifasından sonra dairei intiha-biyesine gitti. Orada pek acı ve pek fena bir nutuk söyledi. İngiliz hükümetini hayrette bırakacak birtakım imalı sözler söyledi. Yani fena ittihamat altında bulunduruyor. Meselâ para oyunları ve daha buna ait birtakım fena sözler söyledi. Bir fırtına koptu. Biz o sırada oraya vardık. Arz ettiğim gibi Loid Corc yoktu. Lord Gürzon da hasta idi.

Paris'ten Nihat Reşat ve Reşit Sait Beyi beraber alarak götürmüştüm. Bir gün sonra Nihat Reşat Beyi temas için gönderdim. Ben, Nihat Reşat Beyi Hariciyeye gönderdiğim sırada Hariciye Nazırı Reyhan idi. Reyhan'la görüştük. Bu zat İstanbul'da tercüman idi. Bu memlekete yapmadığı fenalık kalmamıştır. Reyhan'la görüştüğüm şeyleri burada uzun uzadıya arza hacet yok. Yalnız Rayan'ın tadili efkâr ettiğini, vaktiyle yaptığı şeyleri bir memur olarak yaptığı için mazur görülmesi icap eder ve Sevr muahedesi bize hakkı hayat veriyorsa da istiklâl vermemekte olduğunu, bu gün ise bizim istiklâl istemekte olduğumuzu ve Sevr muahedesinin gayri kabili tatbik olduğunun vaktiyle kendisince söylenmiş olduğunu söyledim. Buna mukabil bunu istemediklerini, fakat öyle de olsa bugün vukuatın tamamıyla tebeddül ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

Efendim; Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç hariciye nazırının akdettikleri bir konferanstır. Ben Paris'te gitmezden evvel bana bunu General Pelle tebliğ etti. Dedi ki: İngilizler şüpheleniyorlar, çekiniyorlar. Onun için Puankare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor, öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris'te bulundum ve hatta M. Puankare de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifi üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmış idi. M[^] Puankare, git Versay2da otur dediği halde bilahare hariciyeden birisi gelerek oturmamın daha iyi olduğunu söylediler ve burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamimiyle kaybetmiştir. Bilahare öyle olmadı.²⁸

BASRI BEY (Karesi) — Bendenizin sualim notaya ait değildir. Avrupa'da bir gazeteye vuku bulan beyanatınızı buradaki bizim gazeteler yazdılar. Türkiye Hükümetinin yeni birtakım hukuk ile yeni bir şekilde yürüdüğünü, kavaninin Avrupa'dan alındığını ve alınacağını,-Türkiye'de muhafazakârlığın hiç bir mevkiî olmadığını beyan buyurmuşsunuz. Bundan maksat nedir? Eğer tatmin ise acaba bu sözlerin samimiyetine mi yoksa mahiyeti milliyemizin renksizliğine mi vermeli? Sonra Avrupa'daki telkinat ne şekilde olacaktır?

YUSUF KEMAL BEY (Devamlı) — Efendim; bu şeyi mevzubahis eden Deyi Telgraf Gazetesinin diplomasi muhabiridir. Bu suali sordu. (Cevap istemez sedaları) Müsaade buyurunuz cevap vereyim.

²⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 174

²⁸-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 175

Basri Beyefendi bunu okuduğu vakitte yanındaki adama, ben Yusuf Kemal Beyin takip ettiği siyasetin taraftarı değilim demiş. Bu adam bana orada dedi ki: Siz ekalliyetleri himaye edeceğinizden bahsediyorsunuz. Ben de teokratik tabiri bizim Müslümanlıkça olmaz. Bu söz Hıristiyanlığa, Papalığa ait bir şeydir. Hukuku âmmei İslâmiyece, teşkilâtı İslamiyece teokratik değildir. Teokratik tabiri sizin Hıristiyanlıkta Papalık makamı, Papalık sıfatıdır. Uluhiyetten bir alâkası var. Ona Vahy oluyor. Bana dedi ki: Siz teokratik bir hükümetesiniz. Ben dedim ki; hayır teokratik bir hükümet değildir. Müessesatımız millî müessesat olacaktır dedim. Biz ahkâmı fıkhiyede buluruz, oradan alırız. Ahkâmı Garbiyede buluruz, oradan alırız dedim. Sonra yazıp da bunları bana imza ettirmedi. Gitti. O Türk düşmanı olan adam böyle yazdı.²⁹

Etmiş olduğunu ve nazarların dahi tebeddül etmiş olduğunu Raya'nın ağzından işittim. Rayan'a ayrılırken dedim ki; Lord Gürzon'la ne vakit görüşeceğiz? Şimdi gideceğim, haber alacağım size malumat vereceğim dedi. İki gün sonra Lord Gürzon tarafından kabul edildim. Lord Gürzon mukaddime olarak vaktiyle bize bir muahede teklif edildiğini, geçen sene sulh için teşebbüste bulduklarım ve bunun Yunanlıların kusuruyla geri kaldığını, Paris konferansına gitmek istediğini ve bu konferansa gitmezden evvel bizimle görüşmeye nail olduğundan bahtiyar bulunduğunu söyledi ve bu mukaddimeleri yaptı; Sonra sizi dinlesem memnun olurum dedi. Kendisine bizim yaptığımız harbin nasıl bir harp olduğunu, yani müdafaa harbi olduğunu ve matalibi millîyemizin asgarî bulunduğunu ve daha lâzım gelen hususâtı söyledim. Neticede Büyük Millet Meclisinin beni Avrupa'ya bilhassa sulh için Avrupa efkârı umumiyesinin ne olduğunu anlamak için gönderdi dedim ve bu hususta İngiltere efkârı hakikiyesinin ne olduğunu söyledim. Memuriyetimin mühim bir kısmının bu Olduğunu söyledim ve bunun için sizi dinliyorum dedim. Lord Gürzon, Müslümanların haklı olmadığını, Hindistan'da nazır olduğu zaman Müslümanlara dürüst hareket ettiğini ve bizim memleketi bir kaç defa ziyaret ettiğini, hatta bir defa Çanakkale'de kaldığını, Efkârın değiştiğini ve bilhassa İngiltere'de mühim bir kısmın sulh istemekte olduğunu, harp istemediğini, harpten bıktığını ve biran evvel sulha kavuşmak istediğini ve bizim Rusya ile olan münasebatımızdan endişenâk olduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da harekâtı harbiye yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişenâk ettiğini söyledi. Ben kendisine karşı dedim ki : Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesaite müracaat fikrindedir. Siz matalibi millîyemizi tatmin eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki: Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaşıkla cevap veriyorsunuz. Lord Gürzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremezdim. Sonra Paris konferansına gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüştüğünü ve İzzet Paşaya Paris konferansında takip edeceği esasların neden ibaret olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Gürzon diyor ki: Evvelâ ekalliyetler hukukundan bahsediliyor. Bunlar mutlaka temin olunacak. Saniyen Anadolu tahliye olunacaktır. Fakat İzmir cihetleri bir usulü mahsusa tabi olacaktır. Salisen Marmara'nın iki sahiline sahip olmayı katiyen hatıra getirmeyiniz. **Rabian: Kapitülasyonlar** meselesinde; iktisadî kapitülasyonlarda birtakım şeyler yapmakla beraber adlî kapitülasyonlar için başka türlü hareket yapmak imkânı olmadığını, ordumuzun artık bundan sonra hizmeti mükellefe efrattan değil, gönüllü efrattan teşekkül edeceği lüzumundan bahsediyordu. Bu mülakat tabii bir buçuk saat kadar sürdü ve dedi ki başka mülakatımızda da sizi dinlerim.³⁰

Pekâlâ dedim. İkinci bir mülakat anına kadar biz burada bazı kimseleri gördük. Müsaade ediniz ki, isimlerini sarih olarak söyleyeyim...

Bundan anladık ki: Avrupa'da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silâh bu ekalliyetler silâhıdır. Binaenaleyh ben ikinci gün kendisine gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele **esasını teklif ettim ve dedim ki:** Biz devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bizi onlardan, onları bizden emin kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Rumlarda haricî bir fikir vardır. Bir gün Türkiye'yi parçalayacağız, burayı oraya raptedeceğiz. Buraların Türkiye'de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat

²⁹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 175

³⁰- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 176

yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecek bir yere celp etmek lâzımdır. Binaenaleyh bu suretle bu meseleyi cebrî bir surette halletmek demektir. Emin bir esas koymaktır ve Şark'ta böyle Müslümanlarla Hıristiyanlar münasebatı iyi olur dedim. Biz, bunu diğer bir şey olmak üzere teklif etmiyoruz. Nitekim Yunanlılar, Bulgarlarla bu bapta bir muahede yapmışlar ve biz de vaktiyle Venizelos'la bir mukavele akdetmişizdir ve bunun için İzmir taraflarında Muhtar Beyin riyaseti altında bir komisyon teşekkül etmişti. İşte bunun sureti halli için size ilk teklifimiz budur. Bunun üzerinde dediler ki: Türkiye'de bulunan Hıristiyanları kaldırıp da Yunanistan'a göndermek pek güçtür. Ben de dedim ki: Fakat evveleminde İzmir civarında bulunan Rumlarla yapalım ve diğer aksamı memalikte kalacak Hıristiyanlar ise biz açık söylüyoruz. İtilâf devletlerinin yekdiğeriyle veyahut muhasımlarıyla kabul edilmiş olan esasları biz de kabul ederiz.³¹ Bu da onlara teminat olsun. Üçüncü derecede hiç onlara hacet yoktur. Bizim Millet Meclisimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapmıştır. Bunda vilâyetlerin şahsiyeti maneviyesini kabul etmiştir. Yani vilâyetlerde halk idaresini kabul etmiştir. Vilâyetler meclisleriyle idare olunmaktadır. Nahiyelerde nahiyeler kendi kendini idare edecektir. Bunların muhtariyeti esası kabul edilmiştir. Eğer bir nahiyenin ahali Rum ise bunlar kendi kendilerini idare edeceklerdir. Bunların üçü de teminattır. Birisi bizim teminatımızdır. Biz onu size sormadan yapmışızdır. Diğer mübadele esastır ki, meseleyi esasından halleder. Üçüncüsü de; başkalarının kabul ettiğini biz de kabul ediyoruz ve biz istiyoruz ki: bize diğer Avrupa milletlerinden gayrı bir muamele yapılmasın. Biz yeni Türkiye yeni esaslar istiyoruz. Eski Osmanlı İmparatorluğunun miraslarını istemiyoruz. Bunun üzerine ekalliyetler meselesinde, mübadele meselesinin tatbikinde müşkülât vardır ve kısmen de sureti hal vardır dediler. Bu biraz akla yattı. Ben zaten öbür görüşüğüm adamlara bu hususu söylemişim ve Gürzon'la onların vasıtasıyla görüşüyorum. Bu bizim mübadele esasları onların üzerinde iyi tesir yapmıştı ve dedik ki, biz kuvvetli bir Türkiye istiyoruz. Sonra ordumuzun gönüllülerden teşkil edilmesine dair olan teklifine karşı dedim ki: bir defa gönüllülerle ordu teşkiline istitaatı maliyemiz müsait değildir. Sonra Türk ruhen askerdir. Her vakit askerdir. Binaenaleyh bu, abesle iştilal etmek demektir. Sonra mevkii coğrafimizi, yani hudutlarımızı düşünelim. Şimdi elde bulunan ordu ile hudutlarımızı mukayese edecek olursak bu asker, belki kâfi gelmeyecektir dedim. Sonra o Marmara meselesi ile diğer meseleler hakkında umumi bir surette kendisine cevap verdim. Affedersiniz orayı unuttum. Birinci mülakatımızda bana dedi ki, Anadolu'yu tahliye ettireceğiz ve Yunanlılara kabul ettireceğiz. Bu benim elimdedir. Yalnız bana bir imkân veriniz ve bir mütareke kabul ediniz dedim. Siz o zaman buna cevap vermediniz dedi. İkinci mülakatımızda Hükümete yazdın mı dedi? Yazmadım dedim. Ne için dedi? Çünkü teklif adalet-perverane bir teklif değil dedim. Geçen Martta bizim heyeti murahhasımız geldiği vakit bu mütareke teklifini yapmadınız ve onlara bu mütarekeden bahsetmediniz ve bunu manalı söyledim ki belki kulaklarına başka bir şey söylemek istediğimi ima ettim. Bu sene ise mütareke teklif olunuyor. Mütareke Anadolu'yu tahliye ettirmek içindir. O halde bir meselei mütekaddime olmak üzere bunu ortaya korsunuz ve Anadolu'nun tahliyesine karar verirsiniz. Yunanlılar demin buyurduğunuz gibi bunu kabul edecek ise eder ve bu suretle mesele hal olunmuş olur ve aynı zamanda bu tahliye meselesini bütün şeraitle beraber nazarı itibara alacaksınız dedim. O halde şeraiti sulhiyenin bizim tarafımızdan kabul ve âdemi kabulüne dair bir şey söylemeyeceğim. Dedi ki: sen herhalde Hükümetine yaz, bize oradan bir haber getir. Şayet biz konferansta iken muharebe başlarsa iş neticelenmez. Başlamazsa konferansın beş gün zarfında biteceğini söyledi. Ben dedim ki bunları umumiyetle bizim Erkânı Harbiyemiz bilir.³² Yalnız zannetmem ki bu beş gün zarfında Türk toplarının sesini işitesiniz. Bundan ötesini bilmem ısrar etti. Yaz Hükümetine bir cevap getir. Lord Gürzon'un ısrarı üzerine ben bunu size yazıyorum diye buraya yazdım. Sonra lord Gürzon ile ayrıldım. Yalnız ayrılırken bir daha tekrar ettim dedim ki: İngiltere Hükümetinin Türkiye ile anlaşmak için söyleyeceği şeyler varsa onları da dinlemeye hazırım. Lord Gürzon hiç bir şey söylemedi. Lord Gürzon'un kalemi mahsus müdürü İngiltere Hariciye Nezaretinde yüksek bir mevki sahibi ve bizim işlerimizde fevkalâde mütehassıs bir zat idi. Zaten zabıt kâtipliğini o yapıyordu. Şunu da arz edeyim ki, Lord Gürzon ile ilk görüşürken mukaddimeyi filân Fransızca konuştuk. Bilahare Türkçe konuşuldu ve ben- de Türkçe cevap

³¹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 176

³²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

verdim. Kendisiyle olan mülakatlarımızdan bir şey çıkıyordu. İngiltere Hariciye Nezaretinde hususi olarak görüştüğümüz bu kimselerde sulhu yapmak arzusu var mı? Evet, var idi. Lord Gürzon da bu arzu vardı. Yalnız bu zamana kadar bu binayı kuran Lord Gürzon du. Bu mesuliyeti deruhte ederek söylenecek bir söz değildir. Aynı zamanda Lord Gürzon ile beraber Loid Corc da vardır. Yani bu, onların kurdukları binadır.³³ Dedim ki, işittiğimize göre, Yunanlılar büyük, büyük taahhüdata girişilmiş bilmiyorum samimi değil mi? Ve İzmir tarafında bulunan madenlerin, yolların, akarsuların, bilmem nelerin imtiyazları münferiden ötekine berikine vaat edilmiştir. Bunlar Lord Gürzon'la görüştüğümüz resmi şeyler... Gayri resmi olarak görüştüğümüz şeyler ise; İngiltere efkârı umumiyesi lehimize dönüyor ve bunu bizim orada bulunduğumuz zamanda İngiliz matbuatının neşriyatında gördüm. Konservatör adamlarla görüşüm. Amele fırkasından olan adamlarla görüşüm. Gördüm ki, İngiltere bu muharebe münasebetiyle mahrum olduğu ticareti anlamaya başlamıştır. Vaktiyle İzmir'den bu kadar demir eşya gelirmiş ve İngiltere'den oraya birçok, eşya gidermiş. Şimdi onlardan mahrumiyetini takdir etmeye başlamışlardır. Hatta İngiltere'nin şimalinden gelen bazı adamlarla görüşüm. Bize ihracat yaparlarmış. Onlar, şiddetle anlaşmayı arzu ediyorlar. Sonra Hindistan meselesinin elbette ve elbette tesiri oluyor, Âlemi İslâm'ın tesiri oluyor. Mareşal Lione ile görüştüğüm zaman dedi ki: Fas Sultanı Hilâfet iddia ediyor ve ben de Halifeyim diyor. Fakat buna mukabil bütün Fashlıların gözü Anadolu'dadır. Kendi menfaatleri yani ticaret menfaati başta olmak üzere âlemi İslâm'ın da tesiri olmuştur. Burada Meclisi Âlinizin göstermiş olduğu gayret ve himmet boşa gitmemiştir. Büyük eserler vücuda getirmiştir. Ben mesuliyeti deruhte ederek -ki belki hatırı âlinizdedir, burasını ümitle söyleyebilirim- ben Şarka ilk defa gidip geldiğim zaman ümidimizi kesmeyelim, orada bir âlemi İslâm var demiştim.³⁴ Bu sefer de Garbe gidip geldikten sonra da diyorum ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin tuttuğu yolu ve gayret ve fedakârlığımızı Avrupa tasdik ve takdir etmiştir.

Bunlar heder olmamıştır. Ben bunu gözümle gördüm, hatta etimle de tuttum. Efkârı âmmede, İngiltere'de bunu daha ziyade çoğaltmak lâzım gelir. Elhasıl bizim orada yedi günlük ikametimiz çok tesir yapmıştır. Vakıa bunun mesuliyeti doğrudan doğruya bana müteveccihdir. Hakkınız var. Doğrudan doğruya ben de gözümle gördüm. İngiltere'de şimdiki hükümetin mevkii mütezelzil. Muhtelif taraflardan aldığımız haberlere göre gerek Lord Gürzon, gerek Loid Corc'un günleri artık sayılıyor diyorlardı. Konservatör fırkası Lord Gürzon'a bundan sonra zahir olmayacağını tahtı karara almıştır. Eğer bu Cenova konferansı olmamış olsaydı zannederim şimdiye kadar Loid Corc istifa ederdi. Lord Corc istifa edecek olursa yerine konservatörlerden bir hükümetin gelmesi muhtemeldi. Onun için konservatör partisinin en yüksek adamlarından biri olan ve bu defa kendisine Hindistan nezareti teklif edilip de onu kabul etmeyen ve gelecek hükümette ya başvekil veyahut hariciye nazırı olması kuvvetle muhtemel bulunan Lord Derbidir. Lord Derbi bize karşı hissiyatı hayır-hane besliyor.

Yalnız konuşmamız esnasında Boğazların bize karşı kapanmasına razı olmayız. Buna katiyen emin olunuz. Bir daha bize karşı Boğazları kapamanıza tahammül yoktur. Trakya meselesi bir az güçtür dedi ve Trakya'nın haritasını aradı. Bir harita bulduk. Harita üzerinde Trakya'yı tetkik ettik ve kendisine lâzım gelen izahatı verdim. En son yine Boğazlar meselesinde dediğim veçhile söylediler ve Trakya meselesinde bir az fikrini tadil eder gibi oldu.

Fakat Boğazlar meselesinde sabitim dedi. Yalnız size hususî olarak ve mahremane olmak üzere size şunu söylüyorum ki, ben Türk dostu ve Yunan düşmanıyım. Binaenaleyh icabında benimle gelir görüşürsünüz dedi. Maksat bu son sözü almaktı. Çünkü ne olur ne olmaz gelecek kabinede bir başvekil veyahut hariciye nazırı olarak gelirse onunla tesisi münasebet etmek maksadıyla ve millî arzularımızı ona bildirmek muvafık olacağını düşündüm. Onun için kendisine müracaat ettim.³⁵ Aynı zamanda şüphesiz Kenterburi Başpiskoposu ile de bir mülakat yaptım. Yalnız onun verdiği zamanla, Lord Derbi'nin verdiği zaman birbirine tevafuk ettiği için maatteessüf ben gidemedim. Reşat Hikmet Beyi lâzım gelen sözleri söylemek için gönderdim.

³³- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

³⁴-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 177

³⁵-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 178

Bilirsiniz ki İngiltere'de Hıristiyanlara böyle yapılıyor, şöyle yapılıyor diyen ve İngiltere'nin en büyük makamını işgal eden adamlardan biridir. Söylediğimiz söz, yani ben bir tarafı dinliyordum, diğer tarafı hiç dinlememiştım dedi. Bazı sözlerin kendisine pek büyük tesir yaptığım gördüm. Bilhassa biz Hıristiyanlarına kiliselerini ahır yapmadık. Hıristiyanlara hürmet ettik. Fakat Yunanlılar bizim cemlerimizi yaptılar ve mukaddes kitaplarımızı telvis ettiler dediğimizde âdeta ürperiyordu. Onun için o mülakatı pek faydalı mülakat olarak gördüm ve lâzım geldiği surette o mülakatı yazdık. Kendisine gösterdik, kendisi tasvip etti. Bu suretle Londra'dan kısa bir zaman zarfında ayrılmağa mecbur oldum. Yoksa Londra'da çok kalmak lâzımdı. Orada çok çalışacak işler var. Yani arz ediyorum bu söylediğim sözler ileride faydalı olmak itibariyle Heyeti Celileniz tarafından bir sual olarak ve fakat benim mesuliyetimi de mucip olsa hakikati bilmeliyiz.

Yani orası herhalde fayda alınacak veçhile çalışılacak bir mahaldir. Düşmanlarımız yok değil. Dostlarımız yok. Dostlarımız var. Maatteessüf Hintlilerden kimse yok. Yalnız Ağa Han Hindistan'a gitmişti. Sonra bir İngiliz var. Marka Diktavore denilen ki bu, ben Paris'te iken beni gördü ve Hilâfet komitesi tarafından mahremane yazılmış bir kâğıt verdi. Âdeta ultimatom şeklindedir. Bunu yapmayacaksınız diyor ve son cümlesinde diyor ki: bizce makamı hilâfetten maksat; Büyük Millet Meclisidir. Onun için orada Hintlilerden yalnız Seyyit Emir Ali vardı. Onunla görüştüm. Seyyit Emir Ali müfit bir teşebbüste bulunuyor. Bizim muvafakatimiz olup olmayacağını sordu. Teşebbüsü İngiltere'deki Ermeni komitesi, yani Britanya Ermeni komitesidir. Yani demiş ki: biz sizin ile birleşip de Türklerle Ermeniler arasındaki husumetini izale edecek bazı tedbire tevessül edemez miyiz?

Yani bizim vilâyetlerde Hükümetin müsaadesiyle Ermenilerden ve Müslümanlardan muhtelit cemiyetler teşkil ederek oralarda bulunacak Ermenilerle halk arasındaki husumeti refedecek birtakım tedbire Hükümet müsaade eder mi diye Seyyit Emir Ali bana sordu ve daha muhtelif sualler sordu. Dedim ki biz böyle cemiyetleri biliriz. Bu cemiyetler teşekkül eder etmez türlü, türlü şeyler yaparlar. Onun için ecnebi bir heyetin, bir komitenin işimize karışmasını istemeyiz. Sonra ne isteyeceksiniz, siz de Ermeni yurdu mu isteyeceksiniz dedim.³⁶ Hayır dedi. Uzun uzadıya görüştük ve dedi ki, biz Hintliler gerek Lomd Gürzon'a ve gerek Loid Çorca verdiğimiz kâğıtlarda ve diğer icap edenlere verdiğimiz kâğıtlarla Türkiye'de otonomi kabul edemeyeceğimizi bildirdim. Ne Ermeni, ne Rum otonomisi kabul edemeyeceğiz.

Binaenaleyh bu yapacağımız teşebbüs sırf Türkiye'de Ermenilerle Müslümanlar arasındaki husumeti kaldırmak için bir teşebbüstür. Ve hakikî maksadını buruların bu sıra ellerinden silâhı düşürmektir dedi. Bu, ancak bir müddeti muvakkate için olacaktır ve bir netice çıkmayacağı da zahirdir. Bunu kabul ve tasvip eder misiniz dedi. Yani Fransa'da olsun, İngiltere'de olsun Ermenilere bir yurt tedariki hususunda vaki olan müracaatlarını düşürmek için bir tedbir ve bir müdafaa silâha olmak üzere istediler. Ben de arz ettiğim şekilde tekrar kendisine cevap verdim. Ne ise, İngiltere'den kalkarak Fransa'ya geldik. Ha, Lord Gürzon'a Fransa'da dedim ki, **Ermeni meselesi üç suretle düşünülüyor** veyahut nazarı itibara alınıyor. **Birisi** Ermenilere **Kars ve Ardahan sancaklarının** verilmesi, ikinci mesele sair aksamda kalan Ermenilerin ekalliyet teşkil etmeleri itibariyle haiz oldukları hukuk, üçüncüsü de Adana'da Ermenilere bir yurt tesisi. Biz, evvelâ Ermenilerle bir **Gümrü** muahedesini yaptık. Bu muahede bir galibin bir mağlûba kabul ettireceği bir muahededir ki sizin kabul ettireceğiniz muahede de ondan başka bir şey değildir. Sonra biz kendimizden bu muahedenin ahkâmında bazı şiddet olduğunu takdir ettik.

Ermenilerin umuru dâhiliyesine müdahale etmemek lâzım olduğunu takdir ettik. Ermenilerle dostça Kars muahedesini akdettik. Kars muahedesinde Ermenilere bizim aramızda muallâk olan ve halledilmesi lâzım gelen şeyler halledilmiştir. Hatta muahedenin maddelerinden birinin hükmüne göre, altı ay zarfında 1918, 1920 seneleri muharebeleri mültecileri hakkında bazı ahkâm vaz edilmiştir. Ermeni milletiyle münasebetimiz gayet iyidir. Ermedi hükümeti haricin kendi işine karışmasını arzu etmiyor. Hatta biz, Ermenilerle zaman oluyor buğday, tuz gönderiyoruz ve bu suretle Ermenilerle bizim aramızdaki mazideki husumeti kaldırmak ve bunlarla iyi yaşamak işitiyoruz. Başka tariki selâmet yoktur. İkincisi; Kars ne hakla, ne suretle Ermenilere verilmektedir.

³⁶ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 178

Bir defa ne münasebetle Ermenilere verilebilir? Bir defa Ardahan'ı bir tarafa bırakalım. Kars'ta nüfusun yüzde elli yedisi Müslüman dır.³⁷ Sonra bu ne hakka binaen isteniyor? Burada beşeriyet mi teşkil ediyorlar? Tarihi bir halkları mı var, yoksa bizi mağlup ettiler de onun için bir hakları mı var? Dedim. Dediler ki: Buna dair hususî bir yerden cevap aldın mı diyorlar? Hususî bir yer nazarı itibara almasa bu mesele katiyen gayrı kabili tahakkuktur dedim. Yani mevkiî fiile konamaz dedim. Bilhassa halli hazır nazarı itibardan dur tutmamanızı rica ederim dedim. Bunun üzerine Lord Gürzon'un suratında azim bir tahavvül husule geldi. **İkinci mesele** olmak üzere, **Adana'da Ermenilere yurt tesisini anlamıyoruz.** Bu katiyen olamaz. Hiçbir yer yoktur ki ekseriyetlerin olduğu bir yerde ekalliyetlere ait bir yurt teessüs etsin. Yalnız ekalliyetlerin bazı hukuku haiz olmaları vardır. Ermenilerin bu defa Adana'da ne kadar nüfusu olduğu fiilen sabit oldu. Adana'da dört yüz küsur bin Müslüman vardır. Bu katiyen olamaz dedim. **Üçüncü meselede** dâhilde bulunan Ermeni'lerdir. Fakat siz sureti ciddiye ve samimiye de ekalliyetler meselesini halletmek istiyorsanız bunun için tek bir çare vardır: O da mübadeledir. Başka bir çare yoktur. Bunun üzerine bana cevaben dedi ki: Ermeni hükümetiyle sizin aranızdaki hissiyatın bu derecede bulunduğunu işitmekten pek ziyade memnun oldum. Bu sözlerinizle Ermeniler hakkında hüsnü muamele edeceğinizi anlıyorum dedi. Yalnız Kars'tan, Ardahan' dan bir şey vermezseniz belki başka taraftan bir şey isterler dedi. Başka türlü teferruata girmiyorum. Sonra efendim, oradan kalktık Paris'e geldik. Ben Lord Gürzon'dan bir gün evvel geldim, İngilizlerin mütareke teklifi yapacaklarını biliyordum. Bu teklif, Londra'da olsaydı kabil olamayacaktı. Çünkü mevkileri sarsılmıştı. Zaten dahili durum pek karışık idi. Lord Corc mütarekeyi hazır olarak getirmiştir ve bu tahliye ve mütareke teklifinin olacağını Puankare'ye bildirmiştik ve bunun kabulü ile 'iki tarafa tebligatta bulunulması için söylenmişti. Sonra Puankare de bunu kabul etmiş. Yalnız Puankare tahliye teklifini mümkün kılmak için falan diye o tabiri koyabilmiş, İtalya Hariciye nazırı da bunu kabul etti. Ben bunun üzerine bir harekette bulunmak istemedim. Orada yanımda bulunan arkadaşlarımla istişare ettim ve müttefikan artık Paris'i terk etmeğe karar verdik ve zaten konferans esnasında Paris'te bulunmamamı M. Puankare söylemişti. Mütarekenin akşam üzeri tebliğ edildiğini öğrendik. Ben bir şey açmak istemedim. Benim bu hareket sözüm Paris'te top gibi patladı. Her taraftan adamlar gelmeğe, müteaddit telefon, telefon üstüne gelmeğe başladı. Bütün dostlarımız istiyordu.³⁸ ki biz gitmeyelim. Ben ise çabuk gitmek için emir var, onun için avdet ediyorum dedim. Fakat bu haberimiz Fransa ayanından ve mebusanından ve askerlerinden birçoklarını M-Puankare'ye hücum vesile oldu. O akşam biri geldi. M. Puankare sizi görmek istiyor dedi. Sabahleyin M. Puankare ile görüştüm. M. Puankare, neden memnun olmadınız dedi. Bir kere mütareke teklifine mahal yok. Maksat tahliyedir. O halde doğrudan doğruya benimle | karar verin dedim. Hâlbuki görüştüğümüzden bir gün evvel olan tebliğde, tahliye şeraiti, şeraiti saire ile beraber mevzubahis oluyor diyordu. Uzun uzayı diye konuştuk ve ben bir az sertçe davrandım. Zira sertçe davranmak lâzım geliyordu. **Dedim ki:** Biz Fransa'nın bize karşı olan taahhütlerinin icrasını bekliyoruz. Dedi ki: Biz bütün kuvvetimizle onu yapacağız. Sonra dedim ki: Mütarekenin bir şartı vardır ki, bizim ordunun içerisine sizden de bir komisyon memur ediliyor. Ona ne lüzum vardır; sonra bir taraftan sulh istiyorsunuz, diğer taraftan şeraiti sulhiyenin aylarca devam edeceğini farz ediyorsunuz. Eğer başka suretle başa çıkamadığınız Türk Ordusunu kontrol suretiyle yavaş, yavaş satmak fikrine düşüyorsanız bunu katiyen yapamayacaksınız. Bunu ne Meclis ve ne de ordu kabul eder. Biz mütarekenin esasına muhalif değiliz, yalnız öyle bir mütareke olmalıdır ki yahut tahliye o suretle karargir olmalıdır ki: Tahliyenin sureti icrası mütarekeyi tevhit etsin. Dedi ki: Cevap vermesinler, mademki' siz de gidiyorsunuz, biz de her türlü vesait müracaat ederiz. Yalnız siz de gidin, orada görüşün ve şu suretle cevap vermeğe hazırlanın dedi ve mütalâatını bildirdi. Fakat o sırada gördüm ki M. Puankare hakikaten sıkışmış bir halde idi. M. Puankare azametli bir adamdı ve her şeyi ben yaparım diyen Puankare düşünüyordu. Zira kendisi sükût ile tehdit etmişlerdi. Yani hükümeti iskat ile tehdit ediyorlardı. Yanı Fransa'da hakikaten bizim için çalışan birtakım kimseler vardır. Tan Başmuharriri M. Herbetin B. M. Meclisi azasından farkı yoktur, öyle düşünüyor. Bittabi yazılanların tercümelerini okuyorsunuz. Biz ayrıldığımız gün bilhassa Boğazlar hakkında yazdığı

³⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 179

³⁸- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 179

şey Rusya'nın reyini tatmin edecek bir şekildi. Yani Rusya'nın reyi olmaksızın Boğazlar meselesi hallolamaz diyordu. Bu suretle bir Fransız gazetesi Puankare'ye şiddetli hücum yaptıktan sonra artık bizim Paris'te kalmamız doğru değildi.³⁹ Kendileriyle görüştüğümde şimdiye kadar bir şeye karar verilmedi dediler. O halde verilen kararları Sofya'da daha bildiriniz dedim. O sırada buraya tebliğ ettirmişler. Bittabi şeraiti sulhiyeyi okuduğunuz zamanda mantık ve insicam bulamadınız değil mi efendim? Bu neden gelmiştir? Bu zamana kadar bizim milleti mahvetmek itibariyle şaheser denmeğe seza olan Sevr muahedesi gibi muahede yazanlar, Versay gibi eserleri meydana koyanlar, bunu da ortaya koymuşlardır. O halde bu yekdiğerini nakzedecek ifadeler nedir? Benim fikrimce Fransa hiç olmazsa bu cihette temayül göstermeyecekti. Her neden ise bunlar bize tebliğ edildi. Daha pek çok tafsilâtı arz edeceğim. Daha dün akşam geldik. Arkadaşlarla görüştük. Diğerlerini gerek hususî ve gerek ayrıca bir celsede arz edeceğim. Şu ve şu maddî sebeplerden dolayı Paris'ten ayrılacağımın tahakkuk etmesi üzerine Ferit Bey vasıtasıyla Kont İsförçiya'ya ve Celâlettin Arif Bey vasıtasıyla Şanzery ile görüştüm. Şanzer ile görüştüğümde Şanzer bana dedi ki: Biz İstanbul hükümeti ile bazı şeyler hakkında görüştük. Onları sizlerle de görüştüm. İzzet Paşa buradadır. Onların bir suretini isteyiniz, bunun için akşama saat beşte kâtibî gönderirim dedi. Fakat akşam saat beşte kâtibî gelmedi ve o saatte konferans devam ediyordu. Ertesi sabah Mösyö Tüğarenin ki Düğunu umumiyede İtalya Dayinler'in vekilidir, bununla İstanbul'dan sureti mahsusada celp ettikleri İstanbul sefaretî müsteşarı geldiler. Bu müsteşar ben Şanzer'le görüşmezden bir gün evvel gelmişti ve o gün inceden inceye meseleyi okuyordu. Biz İstanbul'dan ne istiyoruz. İstanbul'un yaptıkları şeylerin tesiri nedir? Bunları bana soruyordu. Dedim ki; siz bunlara ne karışıyorsunuz? Siz bizimle haricen münasebatta bulunuyorsunuz, ona uyunuz dedim. Ertesi günü Şanzer, İstanbul ile bir şey yapmışlar da onu muteber kıldırmak istedi. Ben de dedim ki; bu gibi imtiyaz hakkında İstanbul'un yaptığı her şey keenlemyekündür, ehemmiyeti yoktur. Arz ettiğim gibi birinci konferans olduktan ve mütareke kararı teklif olunduktan sonra ikinci günü bu iki adam bize geldiler. Dediler ki; biz üç taraflı muahededen vaz geçebiliriz. Bunu hiç mevzubahis bile etmeyeceğiz. Biz İtalya'nın yegâne alâkadar olduğu bu üç taraflı muahedenin devletler tarafından. Bunun üzerine Puankara demiş ki; biz böyle bir şeyi kabul edemeyiz ve demiştir ki ben bunun için ne bir şey ve ne de bir Fransız Frangı sarf edebilirim. O da demiş ki; o halde ben müzakereyi terk ederim. Bunun üzerine de Lord Gürzon hiç ses çıkarmamıştır.⁴⁰ Binaenaleyh Şanzerin bu teklifi suya düşmüştür. İkinci gün bu adamlar, Şanzerin bu hareketi üzerine müzakereyi tatil etmişlerdir ve bunu bize nakletmişlerdir ve dedim ki galiba sizler yine bizim aleyhimizde çalıştınız ve bir karar ittihaz ettiniz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Bu kararlar kati değildir. Elbette öbür konferanslarda bunlar tadil edilecektir. Eğer aramızda anlaşma olurca İtalya tamamıyla skin metaliginizi o konferansta müdafaa edecek dedi. Konuştuğumuz vakitte dedik ki bize istediğinizin bir listesin yapın dedi. Bunun kabahati sizdedir dedi. Eğer siz şimdiye kadar bunu takip etmiş olsaydınız bu noktada bir şeye vasıl olurduk. Mamafih ben de ne istiyorsanız bize bildiriniz. Dedim ki Muhtar Beyi memur edeyim, onunla görüşün. O bize bildirir ve eğer T.B.M. Meclisi mülayim bir karar verirse size yazarım. Dediler ki biz size Marki Garoni vasıtasıyla biz size tebliğ ederiz ve aynı zamanda hiç olmazsa bunlar hakkında bize bir mektup veriniz dediler. Ben de dedim ki: Size böyle bir mektup vermekte bir fayda yoktur. Çünkü bizim T.B.B.M. Meclisi Bekir Sami Bey itirafnamesinden sonra pek şüphelenmiştir dedim. Şimdi benim tarafımdan böyle bir mektup verilmiş olsa sizin metalibinizin kabul edilmemesini mucip olacaktır dedim ve vermedim. O gün Muhtar Beyle görüştüler. İtalya ile olan şeylerimiz budur. Böyle bir şey yaptınız mı, yapmadınız mı demişler. İzzet Paşa demiş ki biz konuştuk. Fakat imza edilmemiş. Sonra **Van'da, Bitlis taraflarında petrol taharrisi imtiyazını istediler.** Kabul etmedik ve aramızda katiyen' imza edilmiş bir şey yoktur. Garibi şurasıdır ki benim gönderdiğim adam İzzet Paşa ile görüştükten soma o akşamı bize geldiler. Aramızda imza edilmiş bir şey yoktur dediler. Mamafih bir liste verdiler. Muhtar Bey o üstenin üzerine konuşmuştur. Şöyle tetkik edeceğimiz demiştir ve dedik ki İtalya bize bunun hakkında ne gibi teminat verebilir? Bunu yapacağınızı bizim nazarımızda ispat ederseniz biz de o zaman mesuliyeti üzerimize alarak bazı

³⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 180

⁴⁰-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 180

şeyler söyleyebiliriz dedik. Bu olmadıkça o yola gidilmesinin muvafık olup olmayacağını zannetmiyorum. Şimdi efendim asıl imtiyazlar meselesine geliyoruz.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Efendim, İhsan Bey soruyorlar ki, İngilizler bizden ne istiyorlar? Gürzon cevap vermediyse sair hususî yerlerden de buna dair cevap almadın mı diyorlar. Hususî bir yerden İngiliz Hariciye Nezareti memurlarından biriyle görüştük. O memur Paris'e mütehasıs olarak da geldi. Dedi ki; bunu istemekle bizden fazla emniyet istiyorsunuz, fakat onun daha zamanı geldi mi? Ben de dedim ki; o emniyeti isteyemez miyiz? Zamanı geldi mi diye cevap verdiler. Şimdi efendim; bu konferansın içtımai neticesinde bulduk ve iki teklif karşısında kaldık. Birisi: Mütareke teklifi; diğeri kendilerinin vüs'a iktidarları dâhilinde olan en hakkaniyet perverane sulh teklifidir.⁴¹

Bu mütareke ve sulh teklifine tarafımızdan tabii cevap vermek lâzım gelirdi. Bu cevap iki, hatta üç suretle olabilirdi. Birisi, mütareke teklifine cevap vermek, diğeri, hem mütareke, hem de şeraiti sulhiyeye cevap vermek ve bunu müteazzıcan yapmak. Aynı zamanda da bu tekliften müphem surette bahsetmek. Ben buraya geldim. Arkadaşlarla görüştüm. Arkadaşların bugün burada hazırlamış oldukları şekli hazır buldum. Dün akşam bunun hakkında beraber görüştük. Ufak bir iki tashih yapmak suretiyle ben de arkadaşlara iştirak ettim. Bugün bu şekli Meclisi Âlinize arz ettik. Bunu cevap olarak gönderdim diye arz ediyoruz. Tabiî manzum âliniz olmuştur. Bunda şeraiti sulhiye hakkında cevap vermiyoruz.⁴² Onun münakaşasına girişmiyoruz. Yalnız mütarekenin tahliye anında başlamasının bizim reyimize de muvafık olduğunu söylüyoruz. Bu kabul edildiği takdirde sulh murahasalarımızı göndereceğimizi bildirdik. Binaenaleyh bugün Heyeti Celilenize arz olunan şey budur. Bilmem okuyalım mı?

Meclis Başkanı yapılan cevabi notanın metnin okumasını ve zapta geçirilmesini istedi.

“Heyeti vekilenin tanzim ettiği cevabî notanın metni okundu”

YUSUF KEMAL BEY (Devamla)-Şimdi efendim; benim Avrupa'daki seyahatimden edindiğim kanaate ve Fransa'da bazı dostlarımızın ettiği vesayaya göre, evvelâ hakikaten cihan sulh istiyor. İngiltere de hakikaten sulh istiyor. Buna binaen birinci noktaya mukabil olmak üzere bizim tarafımızdan harbi bilâ lüzum idame ettirecek her türlü harekâtan tevekkil etmek lâzım gelir. Yani düşmanlarımızın harbi idame ettiren Türklerdir diyerek aleyhimizde neşriyat ve propaganda yapacaklarına katiyen kani olacak bunun önünü almak lâzım gelir. Bu surette cevabımız bu noktaya dikkat etmek lâzım gelir ki arkadaşlarımız yazdığımız şeyde buna tamamıyla dikkat etmişlerdir. Sonra bizim mütarekeyi tahliye olunmaksızın velev ki o teklif ettikleri takdirde kabul etmeğimizi yani teklif ettikleri veçhile velevki teklif ettikleri şeraiti mütareke tadil edilerekten - ki yani kontrol kabul edilmeyerekten - kabul etmeğimizin ne gibi netice husule getireceğini benden ziyade zannederim Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin söylemesi lâzım gelir. Evet, Avrupa sulhu istiyor. Bütün mazi, bu sulhu isteyenler içinde bulunan İngiltere'nin bizi zaman zaman bu gibi tatlı ümitlere kaptırarak diğeri tarafı takviye etmesiyle doludur. Binaenaleyh bu hususta da daima müteyakkız davranmak lâzım gelir. Bilmiyorum. Onun için kendi hesabıma zannediyorum ki, tahliyesiz bir mütareke ve bizim bilâ kaydü şart kabul edeceğimiz şeraiti sulhiye olmaksızın onların karşısına gitmek muvafık olmaz. Onun için bir taraftan kendilerine biz sulh müzakeratına girişmeye hazırız. Fakat siz de hakikaten sulhu istediğinizi asar ve delaili maddiyesiyle ispat ediniz demek muvafık olur. Nitekim ben Lord Gürzon'un yanından çıkıp da Ostan'da dedim ki, ne için bu tahliye teklifini kabul etmiyorsunuz? Tahliye teklifi. Bir kere mütareke teklifi bir hazırlıktır. Doğrudur dedi. Hakikaten ordunuzun ufak bir tefevvuku var. Ve bu suretle ordunun tefevvukunu kabul etti.⁴³ Onun üzerine dedim ki o halde siz mütareke teklifiyle zannederim Yunanlılarla muharebeyi nazarı dikkate alıyorsunuz dedim. Hayır dedi. Yok, bu var. Binaenaleyh tahliyeyi kabul edecek olursanız evvelâ Büyük Millet Meclisine karşı ve Türk Milletine karşı kendinizin hakikaten sulh yapmak hüsnü niyetinde olduğunuzu göstermiş olursunuz. Bu elbette Millet Meclis üzerinde bir hüsnü tesir icra eder. Saniyen Yunanlıları da şerefiyle çıkıp gitmek cihetine muvaffak olursunuz. Salisen bugün sulha teşne olan cihan efkârı umumiyesine karşı ve İslam efkârına karşı da memnuniyet bahş bir

⁴¹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 181

⁴²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 181

⁴³-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 182

harekette bulunmuş olursunuz dedim. Düşündü. Bunu bir daha Gürzon'la görüşeyim dedi. Fransa'da tahliye esasından bahsettiğimiz zaman Puvankare de içinde olmak üzere hiç bir kimse demedi ki; şeraiti saire ile beraber icra edilmelidir demediler. Yalnız Londra konferansı böyle bir tebliğ yaptı. Onun için benim takdirime göre bu sureti hareket belki İngilizlerce kabul edilmeyecektir. Çünkü gayet tatlı sözlerin altında, gayet mülayim kelimelerin altında tahliye teklifi öyle ümit ediyorum ki: Tarzı tahrirdeki mülayemet Fransa efkârı üzerine gayet güzel bir tesir yapacaktır. Gelirken bana verdikleri sözlerde dururlarsa her taraf hazırlanmıştır. Bizim cevap gelir gelmez aralarında bizim lehimize bir fırtına kopacaktır. Onun için böyle demişler ve bu tabiri kullanmışlardır. Fransa dahi buna istinat ederek bizim hukukumuzu müdafaa ederse ki İngiltere belki bunlar şeraiti sulhiye hakkında bir şey söylemediler. Binaenaleyh bunları bu tarafa imale ederiz gibi bir yola saparsa onlar tarafından da belki bir temayül bu cihete mümkün olabilir. Fransızlarla İngilizler temayül etti mi İtalya'dan bahsetmek zaittir. Onların da kabul edeceğine eminim. Onun için bu cihet de bir tecrübe benim de fikrime muvafık geldi. Bunun için arkadaşlara iltihak ettim. Burada tabii şimdi mevzubahis olur, ne oluyor? Mütareke teklifine cevap veriyoruz ve gayet mübhem bir halde de şeraiti sulhiyenin metnine cevap veriyoruz. Bunun kabulü ihtimali de vardır. Reddi ihtimali de vardır. Reddedilecek olursa cihan efkârı umumiyesine karşı bu tarzı tahrir bize oyun oynatacak bir şekilde değildir. Onlar malumu âliniz ki bunu reddedecek taraf cihan efkârı umumiyesine karşı mesul olur. Biz diyoruz ki: Biz reddetmiyoruz. Yalnız şu mülâhazalara, tecrübe binaen bu şekil tahliye halinde olmalıdır. Tahliye olmazsa bu sulha getirmez diyoruz. Yani teklifimizin mülayim olması ve esas itibariyle mütarekeyi kabul etmesi noktaları, onların bizim aleyhimizde istifade etmesine mani noktalarlardır. Aynı zamanda bizim de ergeç arz ettiğim gibi esasen tahliye talebi olduğu tezahür edecektir.⁴⁴

Muharebe halinde bulunan bir millet misakı millîyi hiç mevzu bahis etmeksizin ve şimdiye kadar misakı millî diye bağırarak bir milletin ve bazı defalar misakı millînin esaslarını kabul etmedikçe biz sizinle müzakereye bile girmeyiz diyen bir milletin hiç ondan bahsetmeksizin yalnız tahliyeyi talep etmesi zannederim bizim aleyhimizde istimal edilecek delil olarak bir şey teşkil etmez. Muhtelif noktai nazardan bu cihet tahlil edilecek olursa bu bize bir zarar getirmez. Kabul olunacak olursa tabii güzel bir şeydir. Ve ben kendi şahsım itibariyle bunu yazan arkadaşlarıma müteşekkirim. Çünkü ben de geldiğim zaman bu teklifi yapacaktım. Hatta şurasını da arz edeyim ki benim orada söylediğim şeyleri işittiler. Bu teklifi aldıkları vakit hayret edeceklerdir. Çünkü benim söylediğim sözlerle karşı Meclis kabul eder mi, etmez mi diye soruyorlardı. Şimdi bu zihniyetle hareket ettiğimiz gayet güzel tesir hasil edecektir. Burada Edirne meselesi dâhil değildir. Şimdi Hariciye Encümenindeki arkadaşlarla bunu görüştük. Onlar da aynen kabul ettiler. Artık o bir tarafını bilecek, takdir edecek Heyeti Aliyenizdir. Ben başka cihetlerde tenevvür edilecek noktalar varsa sorunuz cevap vereyim. Sual şeklinde kısa izahatla alalım.⁴⁵

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Yusuf Kemal Beyefendi beyanatında buyurmuşlardır ki, Puankara, benim Paris'te bulunmamamı arzu ediyordu dediler. Fakat bunun esbabını izah etmediler.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Efendim, Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç Hariciye nazırının akdettiği bir konferanstır. Ben Paris'e gitmezden evvel bana bunu general pelle tebliğ etti. Dedi ki, İngilizler şüpheleniyorlar. Çekiniyorlar. Onun için Puankare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor. Öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris'te bulundum. Ve hatta Müsyü Puankare de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifimiz üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmıştı. Mösyü Puankare git Versay'da otur dediği halde bilâhare hariciyeden birisi gelerek otelde oturmamın daha iyi olduğunu söylediler. Burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamimiyle kaybetmiştir. Bilâhare öyle olmadı⁴⁶

⁴⁴- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 182; Nurer Uğurlu, Rauf Orbay, İsmen İnönü Kavgası 1. Perde 1922, İstanbul, 2005, 616

⁴⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 4 Nisan 1338 (1922), III, s. 183

Yaralanılan Kaynaklar:

-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 2 Şubat 1338 (1922),III

- T.B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338 (1922), III

- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), III

- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/4

-Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007, I-II

-Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, İstanbul, Ekim 1961, XIX

-Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1988,II

-Nurer Uğurlu, Rauf Orbay, İsmen İnönü Kavgası 1. Perde 1922, İstanbul, 2005

-Osmann Özsoy, Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul, Ocak 199

-Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2003

-Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara, 2003, II

-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

www.atlasdergisi.org